

issues in Lithuania from 2000 till 2010 is analysed and certain practical features of health and environmental protection development are considered in the article. Two schemes are presented and analysed in it. One is on Dangerous Chemicals Management System in Lithuania in 2000–2005 based on the Law on Chemical Substances and Preparations and the Law on Poisonous Substances Control (LPSC), another one – Dangerous Chemicals Management System in Lithuania from the second half of the year 2009 based on the Law on Chemical Substances and Preparations (edition of 17th June 2008), the Law on Poisonous Substances Control (when amendments of the Law will be passed) and the REACH regulation. Integration of Lithuania into realisation of the common European Union chemical substances and preparations management strategy de facto has started in 1994 already,

when preparation to accession was only on the level of principal discussions and agreements. In the field of chemicals management legal acts of the Republic of Lithuania are harmonised with the European Union legislation in this field on political and executive authority level. REACH is replacing existing legal basis of Lithuania in this field. So Lithuania is transferring chemicals (one of environmental health risk factors) management strategy and tactics to the European Chemicals Agency.

Correspondence to: erikas.maciunas@takas.lt

Gauta 2008-10-07

RIZIKOS GRUPĖS VAIKŲ ESMINIAI SOCIALINIAI ĮGŪDŽIAI IR VIDINĖ DARNA

R. MALINAUSKAS¹, V. MALINAUSKIENĖ², A. DUMČIENĖ¹, Š. ŠNIRAS¹

¹Lietuvos kūno kultūros akademija

²Kauno medicinos universitetas, Kauno medicinos universiteto Kardiologijos institutas

Raktažodžiai: *esminiai socialiniai įgūdžiai, vidinė darna, rizikos grupės vaikai.*

Santrauka

Tyrimo tikslas – atskleisti rizikos grupės vaikų esminių socialinių įgūdžių lygį ir vidinę darną. Tyrimo metu keliama hipotezė, kad silpnos vidinės darnos vaikų esminių socialinių įgūdžių lygis yra žemesnis nei rizikos grupės vaikų, kurių vidinė darna yra vidutinė. Buvo tiriama 503 11–18 metų rizikos grupės vaikų reprezentatyvi tikimybinė imtis. Į imtį pateko vaikai iš Vilniaus, Kauno ir Šiaulių apskrities vaikų globos įstaigų bei jaunimo mokyklų. Tiriamųjų apklausai buvo pasitelktos dvi metodikos: R. Malinausko ir Š. Šniro adaptuotas esminių socialinių įgūdžių tyrimo klausimynas ir A. Antonovsky metodika vidinei darnai tirti. Matematinės statistikos hipotezėms tikrinti buvo taikomas χ^2 ir Stjudento *t* kriterijus. Straipsnyje pateikiamais duomenimis atskleidžiama, kad silpnos vidinės darnos rizikos grupės vaikų esminių socialinių įgūdžių lygis yra žemesnis ($p < 0,01$) nei rizikos grupės vaikų, kuriems būdinga vidutiniška vidinė darna. Vaikai, kuriems būdinga vidutiniška

vidinė darna, emociškai ekspresyvesni, labiau kontroliuojantys savo emocijas, socialiai ekspresyvesni, labiau save socialiai kontroliuojantys nei silpnos vidinės darnos rizikos grupės vaikai.

ĮVADAS

Pastaruoju metu vis daugiau dėmesio skiriama rizikos grupės vaikų psichikos sveikatos, vidinės darnos, socialinių įgūdžių problemoms. Rizikos grupės vaikams galima priskirti beglobius vaikus, asocialiose, nedarniose arba nepilnose šeimose gyvenančius vaikus, kurie nuolat patiria psichologinę, fizinę arba seksualinę prievartą, taip pat agresyvius arba bendraamžių atstumtus bei tuos, kurie padarė nusižengimų ir nusikaltimų. Rizikos grupės vaikų esminiai socialiniai įgūdžiai yra riboti, jie dažniau yra įvaldę socialiai nepriimtino elgesio įgūdžius [1, 2]. Esminiai socialiniai įgūdžiai – tai patys svarbiausi socialiniai įgūdžiai, kurie reikalingi visose gyvenimo situacijose ir susiję su žodinės ir nežodinės informacijos siuntimu ir priėmimu [3].

Atlikti tyrimai parodė, kad kiekvienais paauglystės metais didelę vidinę darną turinčių vaikų skaičius mažėja [4], o rizikos grupės vaikų vidinė darna labai silpna [5].

Tyrimų, kuriuose būtų siekiama atskleisti, koks rizikos grupės vaikų vidinių jėgų rezervas (kokia jų vidinė darba), kokie jų socialiniai įgūdžiai, mūsų nuomone, dar stokojama. Dažniausiai tiriami neįgalųjų asmenų socialinių įgūdžių ugdymo ir jų psichikos sveikatos stiprinimo veiksniai. Iš rizikos grupės vaikų tirti tik suimtieji ir nuteistieji vaikai iš Kauno nepilnamečių tardymo izoliatorius-pataisos namų [5]. Todėl keliamas aktualus problemiškas klausimas – ar skirtingos vidinės darnos rizikos grupės vaikų esminiai socialiniai įgūdžiai skiriasi?

Hipotezė: tikėtina, kad silpnos vidinės darnos vaikų esminių socialinių įgūdžių lygis yra žemesnis nei rizikos grupės vaikų, kurių vidinė darba yra vidutinė.

Tyrimo tikslas – atskleisti rizikos grupės vaikų esminių socialinių įgūdžių lygį ir vidinę darną.

Uždaviniai:

1. Įvertinti rizikos grupės vaikų vidinę darną.
2. Ištirti skirtingos vidinės darnos rizikos grupės vaikų esminių socialinių įgūdžių lygį.

TYRIMO OBJEKTAS IR METODAI

Darbe taikoma tikimybinė daugiapakopė atsitiktinė atranka – t. y. iš visų Lietuvos apskričių rizikos grupių vaikai turėjo vienodas galimybes patekti į imtį. Reprezentatyvi imtis (su 5 proc. paklaida) apklausai, kai populiacija (generalinė visuma) yra didesnė nei 10000, turi būti ne mažiau kaip 390 respondentų [6]. Iš visų apskričių sąrašo pagal atsitiktinių skaičių lenteles atrinktos trys apskritys: Kauno, Šiaulių ir Vilniaus. Iš šių apskričių atrinkta po vieną arba dvi (jei jų apskrityje yra daugiau) ugdymo įstaigų iš: vaikų globos namų, socializacijos centrų, jaunimo mokyklų. Taip buvo sukonstruota ir ištirta 503 11–18 metų rizikos grupės vaikų reprezentatyvi tikimybinė imtis. Apklausai buvo pasitelktos dvi metodikos. Esminiams socialiniams įgūdžiams vertinti taikomas R. Riggio, H. Friedman [7] esminių socialinių įgūdžių klausimynas, adaptuotas R. Malinausko [3] ir Š. Šniro [8]. Esminių socialinių įgūdžių klausimyną sudaro 24 teiginiai, kurie vertinami penkių balų skale. Kiekvienam iš šešių socialinių įgūdžių skirta po 4 teiginius. Vertinami šie socialiniai įgūdžiai: *emocinis ekspresyvumas*, *emocinis jautrumas*, *emocinė kontrolė*, *socialinis ekspresyvumas*, *socialinis jautrumas* ir *socialinė kontrolė*. Kiekvienam iš šių įgūdžių tenkantis balų vidurkis parodo jų lygį (lygis čia suvokiamas kaip įgūdžių, matuojamų balais, kokybės laipsnis: nuo – 1 iki 1,4 balo – labai blogi įgūdžiai, 1,5 – 2,4 balo – blogi įgūdžiai, 2,5–3,4 – patenkinami įgūdžiai, 3,5–4,4 balo – geri, 4,5–5 balo – labai geri įgūdžiai). *Emocinis ekspresyvumas* – gebėjimas, kuris priklauso nežodinei sričiai,

atspindintis individo gebėjimą spontaniškai ir tiksliai išreikšti išgyventas emocines būsenas. Trumpai apibūdinime kiekvieną skalę. *Emocinis jautrumas* – tai gebėjimas būti pastabiam bei domėjimasis kitų siunčiamais ženklais (tai nežodinis jautrumas). *Emocinė kontrolė* – gebėjimas kontroliuoti ir reguliuoti emocines būsenas ir nežodinę išraišką. *Socialinis ekspresyvumas* – gebėjimas išreikšti save žodine forma ir įtraukti kitus individus į socialinę sąveiką. *Socialinis jautrumas* – gebėjimas dekoduoti ir suprasti žodinę informaciją, taip pat supratimą apie normas, kurios reguliuoja tinkamą socialinį elgesį. *Socialinė kontrolė* – gebėjimas, reiškiantis asmens mokėjimą prisistatyti, atlikti socialinius vaidmenis ir ginti savo nuomonę. Be šešių esminių socialinių įgūdžių, dar analizuojamas apibendrintas esminių socialinių įgūdžių indeksas, apskaičiuojant vidurkį iš visų šešių skalių rezultatų. Vidinį aprašo validumą rodo Cronbach'o alpha koeficientai. Nustatyta, kad visoms šešioms skalėms jie yra nuo 0,64 iki 0,76, įrodantys visų šešių skalių vidinį suderinamumą [3].

A. Antonovsky [9] metodika parodo asmens vidinę darną (darnos jausmą). Tyrimui pasitelkėme modifikuotą metodiką, kurią sudaro 3 klausimai [10]. Atsakymai vertinami 3 balų sistema. Surinkus 0 balų yra stipri vidinė darba, 1–2 balai reiškia vidutiniškai būdingą darnos jausmą, o 3 ir daugiau balų reiškia silpną vidinę darną. Klausimyno klausimai buvo adaptuoti, klausimyno vertimo kokybė įvertinta. Klausimyno vidinis suderinamumas apskaičiuotas pagal Cronbach'o alpha rodiklį (0,83).

Matematinės statistikos hipotezėms tikrinti buvo taikomas χ^2 ir Stjudento t kriterijus.

REZULTATAI

Vidinės darnos tyrimo duomenimis nustatyta (1 lentelė), kad silpna vidinė darba būdinga pusei (62 proc.) rizikos grupės vaikų. 35,2 proc. rizikos grupės vaikų būdinga vidutinė vidinė darba, ir 2,2 proc. šių tiriamųjų buvo būdinga stipri vidinė darba. Kadangi stipri vidinė darba buvo būdinga tik 2,2 proc. rizikos grupės vaikų, tai šių tiriamųjų esminių socialinių įgūdžių neanalizavome.

1 lentelė. Rizikos grupės vaikų skirstinys pagal vidinę darną (skaičiais ir procentais).

Tiriamieji	Vidinė darba		
	Stipri	Vidutinė	Silpna
Rizikos grupės vaikai, n=503 (skaičiais)	11	180	312
Rizikos grupės vaikai, 100 proc. (procentais)	2,20	35,80	62,00
$\chi^2=274,34$; df=2; p<0,001			

Norint palyginti silpnos ir vidutinės vidinės darnos rizikos grupės vaikų esminių socialinių įgūdžių lygį, buvo apskaičiuoti šių įgūdžių vidurkiai, standartiniai nuokrypiai, o skirtumų patikimumui nustatyti taikytas Stjudento t kriterijus. Tyrimo rezultatai apie rizikos grupės vaikų esminius socialinius įgūdžius pateikti 1 lentelėje. Nustačius apibendrintą esminių socialinių įgūdžių indeksą, apskaičiavus vidurkį iš visų šešių skalių rezultatų, matyti, kad statistiškai patikimai ($p < 0,01$) aukštesnio lygio esminiai socialiniai įgūdžiai yra būdingi vidutinės vidinės darnos rizikos grupės vaikams ($3,03 \pm 0,59$). Silpnos vidinės darnos rizikos grupės vaikų šie įgūdžiai yra patenkinami – vidutinio lygio ($2,85 \pm 0,62$). Paminėtina, kad vidutiniškos ir silpnos vidinės darnos vaikai statistiškai patikimai nesiskyrė tik pagal du esminius socialinius įgūdžius - emocinį jautrumą ir socialinį jautrumą ($p > 0,05$).

REZULTATŲ APTARIMAS

Apibendrinami atlikto tyrimo rezultatus galime teigti, kad darbo pradžioje iškelta hipotezė pasitvirtino. Gauti tyrimo duomenys patvirtino kitų tyrimų rezultatus, kad rizikos grupės vaikams būdingi nepakankami esminiai socialiniai įgūdžiai ir silpna vidinė darna [5, 11]. Dėl menkų esminių socialinių įgūdžių rizikos grupės vaikams sunku valdytis, kontroliuoti savo elgesį [12]. Rizikos grupės vaikai sunkiau supranta aplinkinius: klaidingai mano juos esant nusiteikusius priešiskai, ypač būdami susijaudinę, streso būsenos [12]. Tuo galima paaiškinti ir šių vaikų nejautrumą: vidutiniškos ir silpnos vidinės darnos vaikai statistiškai patikimai nesiskyrė pagal emocinį jautrumą ir socialinį jautrumą. Esminių socialinių įgūdžių neaukštą lygį, būdingą rizikos

2 lentelė. Skirtingos vidinės darnos rizikos grupės vaikų esminių socialinių įgūdžių lygio statistiniai rodikliai.

SOCIALINIAI ĮGŪDŽIAI	Vidinė darna	n	M	SD	t	p
Emocinis ekspresyvumas*	Vidutiniška	180	2,46	0,71	1,97	$p < 0,05$
	Silpna	312	2,32	0,79		
Emocinis jautrumas	Vidutiniška	180	2,89	0,80	1,28	$p > 0,05$
	Silpna	312	2,79	0,84		
Emocinė kontrolė*	Vidutiniška	180	3,12	0,83	2,30	$p < 0,05$
	Silpna	312	2,94	0,85		
Socialinis ekspresyvumas**	Vidutiniška	180	3,19	0,85	2,90	$p < 0,01$
	Silpna	312	2,95	0,86		
Socialinis jautrumas	Vidutiniška	180	3,10	0,83	0,61	$p > 0,05$
	Silpna	312	3,05	0,85		
Socialinė kontrolė**	Vidutiniška	180	3,40	0,88	4,99	$p < 0,01$
	Silpna	312	3,00	0,85		
Esminių įgūdžių indeksas**	Vidutiniška	180	3,03	0,59	3,01	$p < 0,01$
	Silpna	312	2,85	0,62		

Pastaba. * – $p < 0,05$ lyginant vidutiniškos ir silpnos vidinės darnos vaikų rodiklių vidurkius.

** – $p < 0,01$ lyginant vidutiniškos ir silpnos vidinės darnos vaikų rodiklių vidurkius.

M – vidurkis, SD – standartinis nuokrypis.

grupės vaikams, galima pagrįsti tuo, kad tokie vaikai nesugeba kontroliuoti savo impulsų, greit sudirgsta, yra netolerantiški, sunkiai supranta ne tik kitus, bet ir save [13]. Jie stokoja ne tik esminių, bet ir kitų socialinių įgūdžių [13, 14]. Šio tyrimo išvados taip pat neprieštarauja kitų tyrėjų [15] teiginiui, kad individams, kuriems būdinga silpna vidinė darna, trūksta socialinių įgūdžių arba jie yra netobuli.

Reprezentatyvios tikimybinės imties rizikos grupės vaikų esminių socialinių įgūdžių ir vidinės darnos tyrimo rezultatai rodo, kad pasitelkta tyrimo metodika gali būti adekvačiai taikoma tiriant rizikos grupės vaikų socialinę adaptaciją, nustatant bei prognozuojant psichologines rizikos grupės vaikų problemas. Manoma, kad būtų naudinga pratęsti šios srities tyrimus, analizuojant ne tik esminius, bet ir situacinius socialinius įgūdžius.

IŠVADOS

1. Rizikos grupės vaikų skirstinyje pagal vidinę darną statistiškai patikimai ($p < 0,001$) dominuoja vaikai, kuriems būdinga silpna vidinė darna.

2. Palyginus vidutinės ir silpnos vidinės darnos vaikus nustatyta, kad statistiškai patikimai ($p < 0,01$) aukštesnio lygio esminiai socialiniai įgūdžiai yra būdingi vidutinės vidinės darnos rizikos grupės vaikams.

Tyrimą rėmė Lietuvos valstybinis mokslo ir studijų fondas (Sutartis Nr. T-15/08).

Literatūra

- Craig-Unkefer L. A., Kaiser A. P. Improving the Social Communication Skills of At-Risk Preschool Children in a Play Context. Topics in Early Childhood Special Education, 2002; 22(1):3–14.
- Leiputė O., Vyšniauskytė-Rimkienė J. Globos institucijose gyvenančių ir bendrojo lavinimo mokyklų rizikos grupės moksleivių psichologinės ir socialinės problemos. Socialinė pagalba rizikos grupės vaikams: 2005 metų rugsėjo 23 d. respublikinė mokslinė–metodinė konferencija. Kaunas: LKKA, 2005; 19.
- Malinauskas R. Esminiai socialiniai įgūdžiai ir jų vertinimas (remiantis sporto pedagogų tyrimo duomenimis). Ugdymo psichologija, 2004;11-12:197–201.
- Didžiokienė A., Žemaitienė N. Psychological state of abused children of risk group. Medicina, 2005; 41:59–66.
- Malinauskas R., Dumčienė A., Šniras Š., Vyšniauskytė-Rimkienė J., Malinauskienė V. Rizikos grupės vaikų socialiniai įgūdžiai ir vidinė darna. Sveikatos mokslai, 2008;3(57):1658–1661.
- Kardelis K. Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Kaunas: Judex, 2002.
- Riggio, R. E., Friedman, H. S. (1982). The interrelationships of self-monitoring factors, personality, traits and nonverbal social skills. J Nonverbal Beh, 1982;7:33–45.
- Šniras Š. Krepšinio sporto mokyklų moksleivių socialinių įgūdžių ugdymo ypatumai: daktaro disertacija. Kaunas: Lietuvos kūno kultūros akademija, 2005.
- Antonovsky A. The structure and properties of the Sense of Coherence Scale. Soc Sci Med. 1993; 36:725–733.

10. Lindfors P., Lundberg O., Lundberg U. Sense of coherence and biomarkers of health in 43-year old women. *Int J Beh Med*, 2005;12(2):98–102.

11. Jatkevičius A. Nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencija. Daktaro disertacija. Vilnius: VU, 2003.

12. Selmistraitienė D. Socialiniai įgūdžiai – paaugliams. Priklausomybių nuo narkotinių medžiagų prevencijos gairės. Socialinis ugdymas, 2001; 4:66–79.

13. Smart D., Sanson A. Social competence in young adulthood, its nature and antecedents. *Family Matters*, 2003;4(6):4–10.

14. Ignatavičienė S., Žukauskienė R. Rizikos grupės vaikai. Metodinės rekomendacijos pedagogams. Vilnius: LR švietimo ir mokslo ministerija, 1999.

15. Cartwright-Hatton, S; Hodges, L; Porter, J. Social anxiety in childhood: the relationship with self and observer rated social skills. *J Child Psychol Psychiatry*, 2003;44(5):737–742.

BASIC SOCIAL SKILLS AND SENSE OF COHERENCE AMONG CHILDREN AT RISK

R. Malinauskas, V. Malinauskienė, A. Dumčienė, Š. Šniras

Summary

Key words: basic social skills, sense of coherence, children at risk.

The objective of the study – to evaluate the level of basic social

skills and sense of coherence among children at risk. The hypothesis of the study was that children at risk with low sense of coherence have lower level of basic social skills as compared to children at risk with middle sense of coherence. The sample consisted of 503 11–18 year old children at risk from foster homes and youth schools in Kaunas, Vilnius and Šiauliai districts. The data were collected according to Malinauskas and Šniras basic social skills inventory and brief instrument of Antonovsky's scale. Antonovsky's method was meant to determine the sense of coherence. The hypotheses of mathematical statistics were tested by the χ^2 test and Student t test. Our results indicated that basic social skills were weaker ($p < 0.01$) among children at risk with low sense of coherence as compared to children at risk with middle sense of coherence. It emerged that children at risk with middle sense of coherence have significantly more trained the following basic social skills: emotional expressiveness, emotional control, social expressiveness, and social control.

Correspondence to: r.malinauskas@lkk.lt

The project was funded by the Lithuanian State Science and Studies Foundation (Agreement No. T–15/08).

Gauta 2008-10-10

ALKOHOLIO IR RŪKymo SOCIALINĖS SAŠAJOS

A. JUOZULYNAS^{1,2}, A. ASTRAUSKIENĖ², A. JURGELĖNAS¹, G. ŠURKIENĖ², M. BUTIKIS¹

¹Vilniaus universiteto Eksperimentinės ir klinikinės medicinos institutas,

²Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto Visuomenės sveikatos institutas

Raktažodžiai: visuminis požiūris, alkoholis, tabakas, socialinis saitas, vertybinė nuostata, grįžtamasis ryšys.

Santrauka

Alkoholio ir tabako vartojimo paplitimas nuolat didėja ir tampa socialiniu reiškiniu. Jį formuoja socialinis saitas – sveikatos priklausomybę nuo alkoholio ir rūkymo organizuojančių veiksmų visuma. Šio darbo tikslas – ištirti alkoholio ir rūkymo paplitimo sąsajas su socialine sveikata, socialiniu statusu ir vertybinėmis orientacijomis Vilniaus mieste. Panaudojant faktorinės analizės metodą nustatyta trys visuminiai socialinio saito ir vienas grįžtamojo ryšio faktorius. Svarbiausiais situacijos valdymo parametrais nustatytos vertybės: viltis, tikėjimas, šeima, sveikata.

ĮVADAS

Šių metų Nacionalinės sveikatos tarybos metiniame pranešime sakoma, kad Lietuvos gyventojų mirtingumas nuolat didėja ir pagrindinės priežastys yra kraujotakos

ligos, piktybiniai navikai, alkoholizmas, rūkymas, narkotinių medžiagų vartojimas, traumos [1]. Didėjant Lietuvos gyventojų girtavimo mastą rodo asmenų, sergančių alkoholinėmis psichozėmis ir lėtinu alkoholizmu skaičius. 2006-aisiais 100 tūkst. gyventojų priskiriama 101 alkoholinės psichozės atvejis - tai yra beveik dvigubai daugiau nei prieš 6 metus. Dėl alkoholio vartojimo 2006 metais Lietuvoje mirė 1484 žmonės ir tai yra penktadaliu daugiau nei 2005-aisiais.

Alkoholio ir tabako vartojimo problema pasiekė šalies aukščiausias įstatymų leidimo ir valdžios instancijas. Tai reiškia, kad šios problemos negalima išspręsti vien medicinos ar visuomenės sveikatos priemonėmis. Ją formuoja sveikatos priklausomybę nuo alkoholio ir rūkymo organizuojančių veiksmų visuma – specifinis socialinis saitas. Problema yra visuminio pobūdžio ir priklauso sveikatos socialinės plėtros sričiai [2]. Ši problema būdinga ir kitoms šalims. Jos sprendimas atsispindi naujoje Europos sveikatos strategijoje ir antroje sveikatos programoje 2008-2013 [3,4].

Kadangi pastangos mažinti alkoholio vartojimą ir